
Accountantsverslag 2014

Bouwstenen voor verdere professionalisering

*Accountantsverslag
2014 voor
gemeente Haarlem*

28 april 2015

Aan de raad van de gemeente Haarlem
T.a.v. het college van burgemeester en wethouders
Grote Markt 2
2011 RD Haarlem

28 april 2015

Referentie: RG/e0353139/RG/mh

Geachte leden van de gemeenteraad,

Met genoegen presenteren wij u ons accountantsverslag met betrekking tot de controle van de jaarrekening 2014 van gemeente Haarlem. Onze controle is uitgevoerd conform onze opdrachtbevestiging van 29 augustus 2014. Dit verslag gaat in op de belangrijkste bevindingen uit de controle van de jaarrekening.

In 2014 is de organisatie verder gegaan met het bouwen aan de professionalisering van de organisatie gericht op het beleid en de kwaliteit van de processen. Het programma Haarlem Presteert Beter wordt afgerond en ondergebracht in de lijnorganisatie.

Onze bevindingen zijn besproken met het college van burgemeester en wethouders en hun standpunten worden, waar nodig, eveneens samengevat in dit verslag.

Wij willen graag van deze gelegenheid gebruikmaken om u en uw medewerkers te bedanken voor de medewerking die we ervaren hebben tijdens onze werkzaamheden.

Met vriendelijke groet,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door R. Goldstein RA

*PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl*

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponneerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

Inhoudsopgave

1. Onze kernboodschappen

2. Onze controlebevindingen

- 2.1. Wij zijn voornemens een goedkeurende controleverklaring te verstrekken voor getrouwheid en rechtmatigheid
- 2.2. Door het college zijn evenwichtige schattingen gemaakt
- 2.3. Er zijn diverse aangelegenheden die wij onder uw aandacht willen brengen
- 2.4. De invoering van de decentralisaties brengt veel risico's met zich mee
- 2.5. Diverse bijzonderheden in uw grondexploitaties
- 2.6. De overige jaarrekeningposten nader bekeken

3. De financiële positie is enigszins verbeterd; stabilisatie is onzeker

4. Uw interne beheersing is van een voldoende niveau

- 4.1. Belangrijkste stappen gezet in de interne beheersing
- 4.2. Risicomanagement
- 4.3. Kwaliteit van interne controles
- 4.4. Aangescherpte regelgeving voor samenwerking met interne accountantsfunctie
- 4.5. Bevindingen ten aanzien van uw IT-omgeving
- 4.6. Onrechtmatige beheershandeling
- 4.7. Fraudebeheersing
- 4.8. Wij zijn onafhankelijk

5. 2015 en verder

- 5.1. Significante wijzigingen in de Nederlandse regelgeving inzake controles
- 5.2. Single information Single audit (SiSa)
- 5.3. Toelichting op de belangrijkste wijzigingen als gevolg van de inwerkingtreding van de ViO
- 5.4. Andere wijzigingen in de Nederlandse wet- en regelgeving ten aanzien van controles
- 5.5. Verantwoordelijkheden met betrekking tot fraude, fouten en niet-naleving van wet- en regelgeving

1. Onze kernboodschappen

1. Wij zijn voornemens een goedkeurende controleverklaring te verstrekken op de aspecten rechtmatigheid en getrouwheid en wij hebben geen bevindingen ten aanzien van uw SiSa-bijlage.
2. De schuldpositie is enigszins verbeterd in 2014. Na een aantal jaren waarin de vaste schuld is gestegen, neemt deze in 2014 iets af. Dit is vooral veroorzaakt door het achterblijven van investeringen en onttrekkingen aan reserves in 2014. Hierdoor kunnen nog geen conclusies worden getrokken voor de stabilisatie van de schuldpositie op lange termijn. Mogelijk schuiven investeringen door naar latere jaren en wordt dan alsnog een beroep gedaan op financiering. De verdere ontwikkeling van de schuldenlast is mede afhankelijk van politieke keuzes omtrent investeringen en onttrekkingen aan reserves.
3. Het programma Haarlem Presteert Beter is afgerond. Projecten die nog niet zijn afgewikkeld of voltooid zijn overgedragen aan de lijnorganisatie. In 2014 is in het kader van opleidingen ook aandacht besteed aan de 'zachte' kant van de veranderingen. De afgelopen drie jaar zijn belangrijke stappen gezet in de interne beheersing. Met minder externen wordt nu meer bereikt op een effectievere manier. Dit is een belangrijke stap vooruit.
4. Ten aanzien van de grondexploitaties zijn diverse herijkingen verwerkt in het mpg (meerjarenprognose grondexploitaties). Deze herijkingen zijn in de jaarrekening 2014 verwerkt. De belangrijkste uitkomsten zijn:
 - de grondexploitaties Waarderpolder zijn geactualiseerd. De opbrengstverwachtingen in de Waarderpolder en ook in Schalkwijk zijn bijgesteld. Doordat de grond locatie Spaarnelanden eruit is gehaald konden ook veel kosten (zoals sanering) weggestreept worden. De kostenramingen zijn tevens geactualiseerd;
 - de voorziening toekomstige verliezen is als gevolg van de actualisaties verhoogd met € 3 miljoen naar € 24,2 miljoen. De totale winstverwachting is vanwege de actualisaties teruggelopen van € 11 miljoen naar € 2,8 miljoen;
 - de grondverkoop Aziëweg is gedeeltelijk afgewaardeerd naar grondprijzen voor sociale woningbouw in plaats van vrije sector. De opbrengsten van de Aziëweg zijn opgeschoven van boekjaar 2015 naar boekjaar 2021 (effect € 1,5 miljoen). Daarnaast is eigen bijdrage uit de reserve ISV voor woningbouw ad € 1,1 miljoen niet meer opgenomen in deze grondexploitatie.
5. In onze controle steunen wij in belangrijke mate op het uitvoeren van verbijzonderde interne controles. Dit in lijn met de ambitie van Haarlem hierin. De aangescherpte richtlijnen ten aanzien van het steunen op de interne controles vragen nog steeds de aandacht voor de positionering van Kwaliteit & Controle (K&C) binnen Middelen & Services (M&S). De directie heeft besloten dat de positie in 2015 onafhankelijker wordt ingericht
6. In 2013 is op basis van een uitgebreid eigen onderzoek een voorziening van € 3,3 miljoen gevormd voor btw risico's en € 2 miljoen ten laste van de grondexploitaties. Dit vooruitlopend op een boekenonderzoek van de belastingdienst naar het btw- compensatiefonds. Het volledige dossier is met de Belastingdienst besproken en afgewikkeld. Dit heeft in 2014 geleid tot een vrijval van ruim € 2,4 miljoen. De vrijval komt met name doordat op basis van voorzichtigheid geen rekening was gehouden met kansen.
7. De afgelopen jaren kon de volledigheid van de verhuuropbrengsten niet worden gegarandeerd. De gemeente Haarlem heeft in 2014 uitgebreid onderzoek gedaan en de aansluiting gemaakt tussen de verhuuradministratie en de vastgoedportefeuille. Wij hebben de uitkomsten in de bijlage van onze managementletter gerapporteerd. De bevindingen zijn inmiddels opgevolgd. Voor de jaarrekening 2014 hebben wij hierin geen te rapporteren fouten of onzekerheden geconstateerd.
8. In de zomer van 2014 hebben de colleges van Zandvoort en Haarlem het besluit genomen om ambtelijk samen te werken bij taken op het terrein van sociale zaken, maatschappelijke ondersteuning en jeugd. In 2014 heeft de organisatie zich ingezet om de nieuwe taken vanuit het sociaal domein in te richten en zorg te dragen voor een overgang van werknemers van de gemeente Zandvoort naar de gemeente Haarlem. Het sociaal domein voor zowel Haarlem als Zandvoort is inmiddels ingericht. In 2015 zullen wij in de controle nader aandacht besteden hieraan.

2. Onze controlebevindingen

2.1. Wij zijn voornemens een goedkeurende controleverklaring te verstrekken voor getrouwheid en rechtmatigheid

Enkele controleverschillen en bevindingen op het aspect getrouwheid en rechtmatigheid

Wij hebben onze controle van de jaarrekening 2014 van gemeente Haarlem afgerond en zijn voornemens een goedkeurende controleverklaring te verstrekken op de aspecten getrouwheid en rechtmatigheid met betrekking tot de jaarrekening 2014, onder voorbehoud van goedkeuring van deze jaarrekening door de Raad.

Tijdens onze controle en tot de datum van dit verslag hebben wij enkele controleverschillen en bevindingen geconstateerd. Gedurende onze controle heeft de gemeente Haarlem ook diverse controleverschillen vastgesteld. Deze bevindingen hebben betrekking op de getrouwheid van de jaarrekening, maar ook op de rechtmatigheid, dat wil zeggen de mate waarin de verantwoorde baten, lasten en balansmutaties van gemeente Haarlem tot stand zijn gekomen conform het door de raad vastgestelde normenkader en de wettelijke regels. De omvang van de niet-gecorrigeerde verschillen en bevindingen is kleiner dan onze totale materialiteit en heeft dus geen gevolgen voor onze controleverklaring.

Controlverschillen op het gebied van getrouwheid

Tijdens onze controle en tot de datum van dit verslag hebben wij een aantal controleverschillen geconstateerd boven uw rapportagedrempel van € 108.000. Deze rapportagedrempel houdt in dat door ons geconstateerde fouten en onzekerheden boven de € 108.000 worden bijgehouden.

In onderstaande tabel hebben wij de fouten met betrekking tot het aspect getrouwheid opgenomen die door de organisatie zijn gecorrigeerd op basis van onze controle. Gedurende onze controle heeft de gemeente Haarlem zelf correcties doorgevoerd. De belangrijkste correctie op ons aangeven was de vrijval van het participatiebudget van € 1,3 miljoen ten gunste van het resultaat.

In onderstaande tabel hebben wij onze fouten en onzekerheden met betrekking tot het aspect getrouwheid opgenomen die niet gecorrigeerd zijn.

Ongecorrigeerde controleverschillen getrouwheid:	Fouten	Onzekerheden	Toelichting
	DT/(CT)	DT/(CT)	
<i>Ongecorrigeerde verschillen</i>	€	€	
Ten aanzien van een crediteurenpost uit 2010 is onzeker of deze moet worden betaald. De onderbouwende documentatie ontbreekt.		247.000	
Egalisatie afvalstofheffing mag niet meer negatief staan	289.000		2.3
<i>Bestaanscontrole materiële vaste activa</i> Betreft onderdelen die qua aard niet eenvoudig identificeerbaar zijn zoals herstraten € 1,5 miljoen, centrale bedieningspost € 180.000 en asbest/legionella preventie € 2,1 miljoen.		3.800.000	2.3
Wethouderspensioenen. Rentepercentage berekend door verzekeraar is te hoog.	958.552		2.3
RIEC voorziening getroffen indien het project stopt is Haarlem eigen risicodragers voor de WW. Voor dit risico is onterecht een voorziening gevormd.	263.000		2.3
Juiste afschrijving (classificatie) activa van oude jaren		PM	2.3
Totaal	1.510.552	4.247.000 +pm	
In % van de totale lasten	0,41%	PM %	
Goedkeuringstoleranties	0,5%	3%	
Oordeel	Goedkeurend		

Controlverschillen op het gebied van rechtmatigheid

Jaarlijks voert gemeente Haarlem rechtsmatigheidsonderzoeken uit volgens een met PwC afgestemd intern controleplan. Op basis van deze onderzoeken en de door ons uitgevoerde controlewerkzaamheden, hebben wij onderstaand de geconstateerde verschillen en onzekerheden weergegeven.

Ongecorrigeerde controleverschillen <u>rechtmatigheid</u>:	Fouten DT/(CT)	Onzekerheden DT/(CT)	Toelichting
	€	€	
Ongesaldeerde getrouwheidsfouten/onzekerheden	1.510.552	4.247.000	Zie overzicht getrouwheid
Onrechtmatigheid AEB jaarlast		3.040.000	4.6
Europese aanbesteding	279.000	258.000	
Totaal	1.789.552	7.545.000 + PM	
In % van de totale lasten	0,41%	1,7%	
Goedkeuringstoleranties	0,5%	3%	
Oordeel	Goedkeurend		

De geconstateerde tekortkomingen en onzekerheden blijven ten aanzien van getrouwheid en rechtmatigheid binnen de door u vastgestelde controletoleranties. Derhalve hebben wij een goedkeurende verklaring op het aspect getrouwheid en rechtmatigheid afgegeven.

Het jaarrekeningtraject is in goede samenwerking verlopen

Net als in 2013 zijn dossiers met bijzonderheden of vraagpunten (vooraf) in goed overleg proactief met elkaar gedeeld. Op veel posten heeft een eerste kwaliteitscheck plaatsgevonden voordat de stukken bij ons zijn opgeleverd. Doordat de conceptjaarrekening gereed was vlak voor de start van onze controle vond deze kwaliteitscheck deels parallel plaats aan onze controle. In de specificaties die wij ontvingen waren derhalve nog diverse vragen/openstaande zaken opgenomen. In goed overleg zijn deze openstaande punten gedurende onze controle aangevuld. Voor volgend jaar vragen wij de interne kwaliteitscheck af te wikkelen voor de start van onze controle.

Er zijn geen fouten en onzekerheden in de SiSa-bijlage geconstateerd

Jaarlijks is de SiSa-bijlage een onderdeel van uw jaarrekening. Via deze bijlage worden diverse rijks- en provinciale uitkeringen verantwoord. Daarmee vormt de SiSa-bijlage de basis voor afwikkeling van deze uitkeringen. Wij hebben de SiSa-bijlage gecontroleerd met inachtneming van de specifieke instructies die door de Rijksoverheid zijn vastgelegd in de 'Nota verwachtingen accountantscontrole 2014'. Op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (Bado) gelden voor de SiSa andere, zwaardere, rapportering toleranties dan u als Raad in uw controleprotocol hebt opgenomen. Dit om ministeries in staat te stellen de specifieke uitkeringen vast te kunnen stellen en de Algemene Rekenkamer van informatie te voorzien. Wij hebben bij onze controle van de SiSa-bijlage bij de jaarrekening 2014 geen afwijkingen geconstateerd. In bijlage B1 gaan wij nader in op de bevindingen per regeling.

De interne controle heeft plaatsgevonden op alle Sisa regelingen en de oplevering was van een goed niveau.

Uw grondslagen voor financiële verslaggeving zijn aanvaardbaar

De jaarrekening is opgesteld door gemeente Haarlem in overeenstemming met het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten. Als onderdeel van onze controle en met betrekking tot de jaarrekening hebben wij:

- de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving beoordeeld;
- de juistheid en de volledigheid van de toelichtingen beoordeeld; en
- de geschiktheid van het gebruikte normenkader voor rechtmatigheid beoordeeld.

Wij zijn van mening dat de grondslagen voor waardering en resultaatbepaling en het normenkader voor rechtmatigheid die het college van burgemeester en wethouders heeft gehanteerd bij het opstellen van de jaarrekening 2014 en de totstandkoming van transacties aanvaardbaar zijn.

De toelichtingen in de jaarrekening voldoen aan het BBV

Wij hebben de toelichtingen in de jaarrekening beoordeeld en zijn van mening dat deze in overeenstemming zijn met de vereisten zoals opgenomen in het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten.

2.2. Door het college zijn evenwichtige schattingen gemaakt

Bij het opstellen van de jaarrekening moet het college belangrijke schattingen voor de verslaggeving maken en toelichten. Wij hebben de schattingen die door het college zijn gemaakt bij het opstellen van de programmarekening 2014 beoordeeld en geconcludeerd dat deze zijn gebaseerd op passende bewijsstukken en goed uitgebalanceerde schattingen. Wij hebben begrepen dat de programmering een aandachtspunt is voor volgend jaar. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met bijbehorende motivering.

Belangrijke schattingen			Toelichting
	2014	2013	
Verwachte levensduur en waardering van materiële vaste activa	● (E)	● (E)	De verwachte levensduur van de verschillende activacategorieën en daarmee de afschrijvingspercentages zijn in lijn met wat gebruikelijk is. Wij kunnen daarom instemmen met de inschattingen van het college. Voor de activa die al wat langer in gebruik is, is vastgesteld dat deze activa niet altijd staat verantwoord in de juiste activacategorie. Derhalve kan het foutieve afschrijvingspercentage zijn gehanteerd. Wij hebben dit opgenomen als een onzekerheid.
Waardering van financiële vaste activa	● (E)	● (E)	Wij kunnen ons vinden in de waardering van de financiële vaste activa. De vordering op Fortress is conform voorgaande jaren volledig voorzien.
Voorziening debiteuren	● (E)	● (E)	Wij kunnen ons vinden in voorzieningen debiteuren die zijn getroffen op het gebied van sociale zaken, belastingen en overige debiteuren.
Juistheid en volledigheid van de voorzieningen	● (E)	● (E)	De voorzieningen zijn gebaseerd op evenwichtige schattingen. Wel hebben wij diverse opmerkingen: <ul style="list-style-type: none"> • het risico betreffende de erfpacht € 2,2 miljoen is bepaald binnen een bepaalde bandbreedte. Dit is gebaseerd op schattingen. Deze schattingen zijn in 2014 verder aangescherpt op basis van taxaties; • de voorziening RIEC € 263.000 is bepaald op basis van het risico dat gemeente Haarlem, over de mensen die in het kader van de RIEC in dienst zijn gekomen, loopt. Indien het project stopt is gemeente Haarlem eigen risicodragers voor de WW. Voor dit risico is een voorziening gevormd. Aangezien dit nog geen verplichting betreft hebben wij dit als een controleverschil verantwoord; • APPA voorziening. Wij hebben deze getoetst en vastgesteld dat de uitgangspunten naar onze mening niet juist zijn. Het verschil is opgenomen in ons overzicht niet gecorrigeerde verschillen en heeft geen invloed op de strekking van onze verklaring; • ten aanzien van de voorziening boventalligen € 6,2 miljoen is de verwachting dat iedereen voor 2018 een nieuwe plaatsing heeft gevonden. Wij vinden dit een optimistische inschatting.

Belangrijke schattingen			Toelichting
	2014	2013	
Overlopende passiva	● (E)	● (E)	Wij kunnen ons vinden in de inschattingen van de overlopende passiva door het college. Dit betreft de inschatting van een aantal verplichtingen.

Controleverschil ●	Voorzichtig ●	Evenwichtig ●	Optimistisch ●	Controleverschil ●
<i>Aanvaardbare bandbreedte – gebaseerd op materialiteitsoverwegingen</i>				A.1.1.

Tabel 8 Oordeel schattingen college

2.3. Er zijn diverse aangelegenheden die wij onder uw aandacht willen brengen

Tijdens onze controle van de jaarrekening van gemeente Haarlem hebben wij diverse zaken geconstateerd die wij onder de aandacht willen brengen. Hieronder volgt een overzicht van de zaken die naar onze mening van belang waren tijdens de controle van gemeente Haarlem.

Voorziening fiscale risico's gevormd (2014: € nihil - 2013 € 3.369.000)

In 2013 was een voorziening gevormd van € 3.369.000. Deze voorziening was gevormd voor btw- risico's vooruitlopend op een boekenonderzoek van de belastingdienst naar het btw-compensatiefonds. Daarnaast is voor € 2 miljoen een voorziening voor fiscale risico's gevormd in de grondexploitaties. Er is een uitgebreid intern onderzoek uitgevoerd door een externe fiscaliste. In 2014 heeft overleg met de Belastingdienst plaatsgevonden. Naar aanleiding van dit onderzoek is ruim € 2 miljoen vrijgevallen doordat in de voorziening geen rekening was gehouden met eventuele kansen. Deze vrijval heeft geen betrekking op de fiscale risico's in de grondexploitaties. Het deel dat

daadwerkelijk aan de Belastingdienst betaald moet worden is in de jaarrekening 2014 als schuld opgenomen voor € 1 miljoen en in boekjaar 2015 betaald.

Claim inzake Europees aanbestedingsrecht - € 1.290.000 is ongewijzigd

In 2013 was het contract met een afvalverwerker opengebroken om te komen tot een contract met een langere looptijd en een lager tarief. Een andere afvalverwerker heeft vervolgens een claim ingediend omdat zij van mening is dat het nieuwe contract Europees aanbesteed had moeten worden. Er is onduidelijkheid over de mate waarin de gemeente hierin juridisch juist heeft gehandeld. De claim is verwerkt onder de voorzieningen en de situatie is ongewijzigd ten opzichte van 2013. Wij hebben de contractwaarde van het mogelijk onrechtmatige contract van € 3 miljoen net als in 2013 als onzekerheid meegewogen in ons oordeel omtrent de rechtmatigheid. Dit is een logisch gevolg van de eerder geconstateerde fout en de keuze om de jaarlast als fout te rekenen en niet de gehele contractwaarde.

Enkele bevindingen inzake Europese aanbesteding

De gemeente Haarlem heeft zelf vastgesteld dat enkele contracten hadden moeten worden aanbesteed. Wij zijn het eens met de conclusies en hebben deze bevindingen meegenomen in de foutevaluatie.

Voorziening boventalligen (2014 € 6.296.000; 2013 € 2.601.000)

De voorziening boventalligen bedraagt per 31 december 2014 € 6,2 miljoen (2013; € 2,6 miljoen). De looptijd van de voorziening is in 2014 aangepast tot en met 2018. In 2014 heeft een aanzienlijke dotatie plaatsgevonden, mede door zekerheid over wie nu gebruik gaat maken van de voorziening. De verwachting bij de gemeente Haarlem is dat iedereen voor 2018 een nieuwe plaatsing heeft gevonden. Er zijn diverse typen bovenformatieven waarvoor deze verwachting minder reëel is (kleinere groep moeilijker plaatsbaar).

Bij de interne controle is vastgesteld dat op persoonsniveau enkele afwijkingen bestaan in de opgenomen bedragen in de voorziening ten opzichte van de documentatie. Deze bevindingen zijn gecorrigeerd. Dit zijn geen materiële bevindingen, maar wij adviseren net als in 2013 wel de regie op de voorziening boventalligen aan te scherpen. Het is belangrijk dat alle afspraken worden bewaakt en financieel worden vertaald.

Egalisatie afvalstofheffing (2014 € -289.000, 2013 € -874.000)

De egalisatie afvalstofheffing is negatief opgenomen in de balans. Dit was toegestaan binnen het BBV. De enige uitzondering was namelijk gevormd door voorzieningen die gevormd zijn uit de opbrengsten van heffingen (bijvoorbeeld rioolrechten). Deze voorzieningen mochten een negatief saldo hebben. Reden voor deze uitzondering was dat tarieven van deze heffingen vaak geëgaliseerd worden. De commissie BBV heeft in november 2014 een nieuwe notitie riolering uitgebracht waarbij een negatieve voorziening niet meer is toegestaan. Wij hebben dit opgenomen als een ongecorrigeerd verschil. Deze notitie geldt tevens voor de afvalstofheffing. De gelden die via het tarief voor de afvalstoffenheffing zijn opgehaald, moeten ook in dit kader worden besteed, wat betekent dat eventuele overschotten op de tarieven in een voorziening ex art. 44 lid 2 moeten worden gestort. Alleen indien en voorzover het overschot is ontstaan uit gerealiseerde efficiencyvoordelen, mag dit gedeelte vrijvallen ten gunste van het resultaat, de algemene reserve of een bestemmingsreserve afval.

De BBV notitie riolering heeft impact op de jaarrekening 2014

De rioolinvesteringen moeten op grond van artikel 35 lid 1 afzonderlijk in de balans worden opgenomen en overgeboekt van “investeringen in economisch

nut”. Ook het verloopoverzicht van de activa (art. 52 lid 2) moet worden aangepast. Dit geldt ook voor al geactiveerde rioolinvesteringen. In de jaarrekening 2014 zijn deze investeringen vanaf 2014 opgenomen onder de materiële vaste activa met een economisch nut waarvoor heffingen kunnen worden geheven. Dit heeft geleid tot een herrubricering van € 92.553.000 vanuit de materiële vaste activa met een economisch nut. Deze stelselwijziging is toegelicht en de vergelijkende cijfers zijn aangepast.

Voorziening APPA (2014 € 2.429.000/ 2013 € 783.000

Bij de berekening van de voorziening is sprake van twee belangrijke variabelen: de disconteringsvoet (rentepercentage) en de sterftetabellen. Hoewel er niet altijd eenduidigheid is over de gehanteerde sterftetabellen ontstaan de meeste controleverschillen door een foutief rentepercentage. Wij richten ons dus vooral op het gehanteerde rentepercentage, afzonderlijk voor actieve en niet-actieve deelnemers. Op basis van richtlijnen van onder andere de DNB en IFRS (IAS 19) verwachten wij voor het gehanteerde rentepercentage per 31 december 2014 voor actieve deelnemers maximaal circa 2,3% moeten zijn. Voor reeds ingegane pensioenen verwachten wij dat de rekenrente per 31 december 2014 maximaal circa 1,7 % bedraagt. Als gevolg hiervan is de voorziening naar onze mening € 959.000 te laag. Dit bedrag is dan ook als fout opgenomen in ons overzicht ongecorrigeerd verschillen.

Naast Pro Ambt heeft de gemeente Haarlem van RAET actuariële berekeningen ontvangen per 1 januari 2014 van (voormalig wethouder die niet via Pro ambt lopen). Deze wethouders waren voorgaande jaren niet inzichtelijk en in 2014 is door de organisatie vastgesteld dat deze ook moesten worden opgenomen. Gemeente Haarlem heeft de indexeringen van Pro Ambt ook toegepast op de actuariële berekeningen van RAET (2,8% met uitzondering van wethouders die in 2014 met pensioen zijn gegaan). Wij adviseren om in de toekomst van alle wethouders actuele berekeningen per einde boekjaar te laten opstellen.

Nieuwe voorzieningen wachtgeldverplichtingen zijn gevormd

In 2014 zijn voorzieningen gevormd voor wachtgeldverplichtingen raadsleden (per 31 december 2014 € 0,2 miljoen) en een voorziening voor het wachtgeld van de wethouders (per 31 december 2014 € 0,7 miljoen).

Incidenteel € 4 miljoen ontvangen ten behoeve van Joh. Enschede terrein

De gemeente Haarlem heeft in 2014 middels de algemene uitkering (decembercirculaire) via de decentralisatie uitkering bodemsanering incidenteel € 4 miljoen ontvangen. Wij hebben vastgesteld dat deze uitkering vrij besteedbaar is. Deze uitkering is in 2014 aan de reserve bodemprogramma toegevoegd.

Nadere analyse van de materiële vaste activa leidt tot bevindingen

De afgelopen jaren hebben zich al aanzienlijke correcties voorgedaan in de materiële vaste activa. In 2014 heeft de interne controle ook weer enkele bevindingen vastgesteld ten aanzien van het bestaan en de classificatie van de activa. Deze aspecten blijven een belangrijk aandachtspunt ten aanzien van de materiële vaste activa en vraagt ook de komende jaren de aandacht.

De volgende bevindingen zijn vastgesteld:

- diverse activa waren niet juist geïnclassificeerd. Dit heeft geleid tot een herrubricering voor een totaal bedrag van € 6,8 miljoen van materiele vaste activa naar financiële (bijdrage aan derden). Dit betreft onder andere de overkapping van de ijsbaan die stond geïnclassificeerd als gemeentelijk eigendom. Dit bleek bij de bestaanscontrole een bijdrage aan derde te zijn. En derhalve heeft onder andere een overboeking plaatsgevonden voor de ijsbaan van € 2,7 miljoen naar financiële vaste activa;
- tevens heeft een herrubricering plaatsgevonden van materiele vaste activa met een economisch nut naar materiele vaste activa met een maatschappelijk nut voor € 646.000;
- bij de bestaanscontrole is van bepaalde activa niet meer vast te stellen waar deze activa zich precies bevinden zoals activa in het kader van brandveiligheid/herstraten etcetera. Dit hebben wij als een onzekerheid opgenomen;
- vier panden zijn bestemd voor verkoop. Op de Brinkmanpassage heeft een afboeking van € 250.000 plaatsgevonden inzake een duurzame waardevermindering;
- de brandweerkazerne is in 2014 verkocht voor € 3,4 miljoen aan de veiligheidsregio. Hiervoor is een recht van opstal gevestigd. De grond blijft eigendom van de gemeente Haarlem. Wij hebben vastgesteld dat deze grond nagenoeg geen boekwaarde heeft. Aangezien nu het recht van opstal is gevestigd kan de gemeente Haarlem niet eenvoudig meer over deze grond beschikken.

Voorziening erfpacht is aangepast op basis van taxaties – (2014; € 2.204.000, 2013 € 5.926.000)

In 2013 zijn problemen vastgesteld bij de erfpachtcanons. Een deel van de knelpunten met betrekking tot de vaststelling van de grondwaarden is opgelost en voor de eerste tranche nagenoeg afgewikkeld. De voorziening erfpacht is op basis hiervan in 2014 geactualiseerd. Inmiddels is er meer inzicht in de dossiers en is de verhouding van uitbetaalde bedragen en bedragen bloot eigendom opnieuw bepaald. Op grond van deze actualisatie is de voorziening met € 1,5 miljoen vrijgevallen. In 2014 heeft een uitbetaling plaatsgevonden van € 2,2 miljoen.

Geen onzekerheid meer ten aanzien van de volledigheid van de verhuuropbrengsten

In voorgaande jaren kon de volledigheid van de verhuuropbrengsten niet worden gegarandeerd. De totale huuropbrengsten uit panden bedragen in 2014 € 11,6 miljoen (2013; € 11,1 miljoen). In 2014 is een uitgebreid onderzoek gedaan om de onzekerheid weg te nemen. De aansluiting is gemaakt tussen de verhuuradministratie en de vastgoedportefeuille. Hierbij zijn diverse bevindingen geconstateerd ten aanzien van ontbrekende contracten etcetera. Wij hebben vastgesteld dat deze bevindingen inmiddels zijn opgevolgd en er geen onzekerheid meer bestaat ten aanzien van de volledigheid van de verhuuropbrengsten.

Meeneemregeling participatiebudget valt vrij in resultaat

De meeneemregeling van 25% voor de re-integratiegelden en inburgeringsgelden, mag in 2015 vrij besteedbaar ingezet worden. In verband met invoering participatiewet hoeft in 2015 geen verantwoording meer plaats te vinden en is er ook geen sprake meer van een terugvordering door het Rijk. Hierdoor heeft de gemeente Haarlem geen verplichting meer aan derde en is het bedrag van de meeneemregeling ten gunste van € 1,3 miljoen in het resultaat van 2014 vrijgevallen. Indien een gemeente meer overschot dan 25% heeft uit het participatiebudget dient dit nog wel als schuld opgenomen te worden. Immers dit deel zal teruggevorderd worden. De gemeente Haarlem heeft geen overschot groter dan 25%.

Voor de educatiemiddelen geldt wel een bestedingsverplichting aan educatie in 2015. Indien dit niet wordt gerealiseerd worden deze gelden teruggevorderd. Wij adviseren nadrukkelijk om de vrij besteedbare middelen vanuit re-integratie en inburgering in te zetten binnen het nieuwe sociale domein. Wij zijn geïnformeerd dat de gemeente Haarlem hiervoor een reserve gaat vormen in de resultaatbestemming.

Oprichting PPS constructie Schalkstad

De gemeente Haarlem was van plan samen met de CVvE van het winkelcentrum Schalkwijk de uitvoering van de parkeervoorzieningen op zich nemen in de Projectmaatschappij Schalkstad. De gemeente participeert voor 60% en de CVvE voor 40% in de parkeervoorziening.

In boekjaar 2015 wordt overwogen om de PPS constructie te ontbinden. De bestaande afspraken gingen ervan uit dat de gemeente dit samen met de CVvE zou realiseren. Nu doet zich de kans voor dat de CVvE zelf de parkeervoorzieningen in het gebied wenst te gaan exploiteren, beheren en de nieuwe parkeergarage in eigen beheer te realiseren. Het college en de raad heroorienteert zich op de gemaakte afspraken en te maken keuzes die in de uitvoering voorliggen.

Verkoopopbrengst wordt ingezet om achterstallig onderhoud in te lopen

Wij hebben begrepen dat circa tien tot vijftien procent van het areaal niet voldoet aan het gewenste onderhoudsniveau. De gemeente Haarlem geeft aan dat hierbij niet direct sprake is van achterstallig onderhoud, het gaat om de werkvoorraad. De dekking van deze achterstand is nog in onderzoek. Mogelijk wil gemeente Haarlem de achterstand de komende jaren inlopen door vastgoed te verkopen en de winst toe te voegen aan een reserve voor additioneel onderhoud. Voor de komende jaren is daartoe een verkoopopbrengst nodig van € 2,5 miljoen boven boekwaarde. De gemeente Haarlem heeft een analyse gemaakt van de op korte termijn (2015, 2016) te verkopen panden en vastgesteld dat, gelet op de aanwezige boekwaarde en verkoopcomplexiteit, het risico bestaat dat de gewenste doelstelling niet zal worden behaald.

Externe inhuur is aanzienlijk teruggebracht

In 2014 is de gemeente Haarlem er in geslaagd de externe inhuur substantieel te verminderen. Van het beschikbare inhuurplafond van € 7.250.000 (exclusief post onvoorzien € 1.250.000) is in 2014 € 3.535.800 besteed.

Wij hebben begrepen dat de lagere kosten van inhuur in 2014 het gevolg zijn van strakke sturing op de reductie van inhuur, het versterken van de kwaliteit van de eigen organisatie en de tegenvallende conjunctuur.

Afwikkeling faillissement is nog onderhanden

In februari 2014 is het pand van Fortress overgedragen aan de gemeente. De vorderingen blijven volledig voorzien. De afwikkeling van het faillissement van Postkantoor Raaks loopt nog en is onder behandeling bij de curator. Het saldo van de vorderingen bedraagt € 4,6 miljoen. Op basis van voorzichtigheid is deze vordering niet gewaardeerd.

Onderzoek precario

Momenteel loopt een intern onderzoek bij de gemeente Haarlem naar de precarioheffing bij bouwprojecten. De uitkomsten van dit onderzoek zullen wij bij de interim-controle 2015 nagaan.

Paragraaf verbonden partijen is aangescherpt en voldoet aan de BBV

Medeoverheden brengen steeds meer taken onder bij verbonden partijen. Hierdoor neemt het belang van het realiseren van de doelstellingen voor de medeoverheden toe. In dit kader is de BBV aangepast. De BBV schrijft voor dat voor iedere verbonden partij met ingang van het boekjaar 2014 verplichte toelichtingen in de paragraaf verbonden partijen opgenomen dienen te worden.

Wij hebben beoordeeld of de toelichtingen in uw jaarrekening voldoen aan de gestelde eisen volgens de BBV. Uw paragraaf verbonden partijen voldoet aan de voorschriften, waardoor in uw jaarverslag een transparant beeld aanwezig is over de financiële situatie en risico's bij uw verbonden partijen.

2.4. De invoering van de decentralisaties brengt veel risico's met zich mee

Er is een bestemmingsreserve sociaal domein voor de implementatie decentralisaties verantwoord

In onze managementletter hebben wij u geïnformeerd over de stand van zaken van de voorbereiding van de inmiddels geïmplementeerde decentralisaties binnen uw gemeente. Een spannende tijd die kansen en risico's met zich meebrengt.

Hoewel de decentralisaties zijn ingevoerd vanaf boekjaar 2015 en daarom (nauwelijks) invloed hebben op uw jaarcijfers 2014, hebben wij tijdens onze controle gekeken naar de status van de implementatie van de decentralisaties.

In de risicoparagraaf bij de jaarrekening 2014 is door het college een reflectie gegeven van de ingeschatte risico's binnen het sociaal domein op dit moment. Wij hebben kennis genomen van deze risicoparagraaf. Ons inziens geeft deze paragraaf een goed beeld van wat op de gemeente afkomt er waar huidige onzekerheden aanwezig zijn. De komende maanden zal meer duidelijk worden.

De omvang van de reserve sociaal domein per 31 december 2014 bedraagt afgerond € 8,6 miljoen en is ruim voldoende om risico's (met financiële gevolgen) zoals genoemd, geheel te kunnen afdekken. Het totaal van de gekwantificeerde risico's bedraagt afgerond € 3,5 miljoen.

Processen lijken ingericht, procesbeschrijvingen zijn nog niet allemaal geactualiseerd

De decentralisaties hebben een grote impact op de werkwijzen binnen de gemeenten. In de praktijk blijkt dat er over het algemeen werkwijzen zijn geïmplementeerd. Wij hebben begrepen dat momenteel projectgroepen zich bezighouden met het opstellen van procesbeschrijvingen. Het is belangrijk dat deze nieuwe werkwijzen worden geïntegreerd in het interne controleplan 2015. Wij vragen u hiervoor wel passende aandacht zodat ook tijdige tussentijdse bij- en aansturing in processen mogelijk is.

Verantwoording rechtmatige verstrekkingen PGB-budgetten is een aandachtspunt

Met ingang van 2015 wordt de financiële uitbetaling, registratie en afwikkeling van de PGB-budgetten voor gemeenten uitgevoerd door de Sociale Verzekeringsbank (SVB). Voor de gemeente is het van belang grip te hebben op

juiste en rechtmatige verantwoording van de gemeentelijke bestedingen. Op dit moment wordt door de SVB gekeken naar een mogelijke verantwoordingssystematiek richting gemeenten. Deze ontwikkeling is ook voor uw gemeente van belang. Daarnaast is het van belang dat de gemeente zelfstandig een monitoring heeft op deze uitgavenstroom.

Verantwoording rechtmatige verstrekkingen van zorg is een aandachtspunt

Voor het leveren van zorg hebt u eind 2014 contracten gesloten met leveranciers. Tegelijkertijd waren nog niet alle cliënten die zorg ontvingen in 2014 in beeld en is afgesproken dat zorg aan bestaande cliënten vooralsnog wordt gecontinueerd. In de loop van 2015 zult u declaraties van de zorgaanbieders ontvangen en moet u alsnog vaststellen dat de gedeclareerde kosten rechtmatig zijn. Naar verwachting zal een belangrijk deel passen binnen de afgesloten contracten, waarbij u vanzelfsprekend wel moet vaststellen dat aan de bepalingen van het contract is voldaan. Daarnaast zal er ook een deel van de zorg wellicht niet passen. Voor dergelijke gevallen waar de zorg wel is gecontinueerd moet u nog een overgangsregeling overeenkomen met de zorgaanbieders.

Wij adviseren u op korte termijn de afspraken te maken over de wijze van verantwoorden door de zorgaanbieders en de verwachte werkzaamheden van de huisaccountant daarbij vast te leggen in een controleprotocol.

Aandacht voor de volgende stap: inregelen periodieke informatievoorziening is van groot belang

Gegeven de nog bestaande onzekerheden is het van groot belang dat de gemeente, mede in het licht van de noodzakelijke voortgang, meerdere scenario's uitwerkt en bovendien er voor zorgdraagt dat in het implementatietraject voldoende mogelijkheden worden ingebouwd om bij te sturen (kostenflexibiliteit) en bovendien wordt zorggedragen voor vroegtijdige, specifieke stuurinformatie over de voortgang van de decentralisaties in hun onderlinge samenhang, bij voorkeur langs de lijnen van het hiervoor genoemde uitgewerkte plannen. Daarnaast is het van belang om benodigde management- en sturingsinformatie te ontwikkelen. U heeft aangegeven hiermee gestart te zijn en beoogt dit in het voorjaar 2015 af te ronden.

Aandachtspunten zijn bijvoorbeeld:

Figuur 1 Aandachtspunten voor de realisaties

Wij vinden het van belang om vroegtijdig mee te kijken

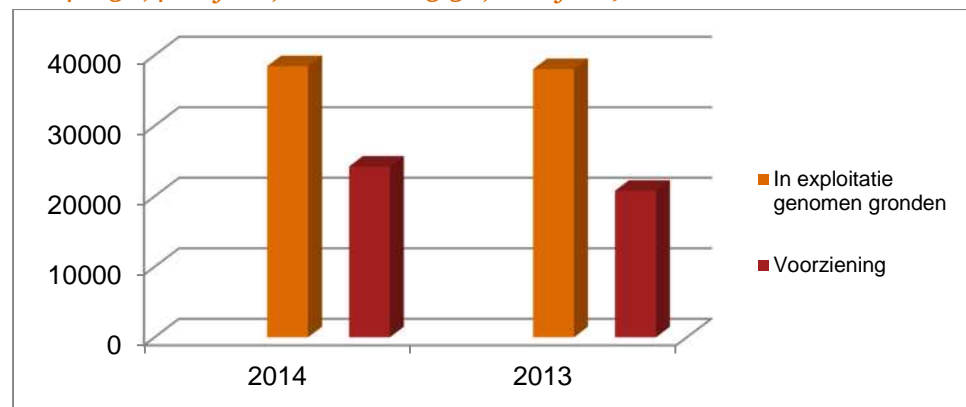
Zoals aangegeven is de invoering van de decentralisaties geen onderdeel van de jaarrekening 2014 en valt de beoordeling daarvan dit jaar buiten onze oordeelsvorming. Wel vinden wij het van belang om de huidige ontwikkelingen op de voet te blijven volgen zodat wij met elkaar tijdig inzicht hebben op de effecten van de implementatie voor het boekjaar 2015. Wij zullen daarom niet

pas in het najaar 2015 naar deze processen kijken, maar zullen voor de zomer 2015 reeds beoordelen in hoeverre de opzet is ingericht binnen de gemeente en of ook conform de beoogde werkwijzen wordt gewerkt. Wij zullen het college tussentijds adviezen geven ten aanzien van gesignaleerde aandachtspunten en/of verbeterpunten.

2.5. Diverse bijzonderheden in uw grondexploitaties

Landelijk is er veel aandacht voor de waardering van de grondposities. In deze paragraaf gaan wij in op onze bevindingen naar aanleiding van onze controle.

Uw grondexploitaties geven het volgende beeld (boekwaarde ultimo 2014 € 38,4 miljoen, ultimo 2013 38,0 miljoen)

Risico's worden toegelicht in de jaarrekening

In 2014 is de gemeente Haarlem het accent gaan leggen op een verdere differentiatie van risico's per project. Wij adviseren daarbij komend jaar ook de totale programmering mee te nemen. Bij bijna alle grondexploitaties is de risico-analyse geactualiseerd. Wij merken wel op dat de oplevering van planeconomie tot in het jaarrekeningtraject nog wel leidt tot veel vragen/afstemmingen vanuit K&C.

Voor projecten waarbij de uitgifte van de gronden is vertraagd werkt de gemeente conform voorgaande jaren met een graszaadscenario. Voor deze projecten worden de projectkosten met 15% verhoogd en de opbrengsten vanuit de gronduitgifte met 15% verlaagd over de gehele looptijd. Wij blijven daarbij benadrukken dat alleen het graszaadscenario niet toereikend is. Bij toepassing van het graszaadscenario blijft het belangrijk om alle relevante ontwikkelingen in de exploitaties te verwerken, zodat niet alleen de toepassing van het graszaadscenario's mogelijke risico's afdekt. Bij de actualisatie van boekjaar 2014 zijn ten opzichte van voorgaande jaren dan ook nadrukkelijker keuzes

gemaakt ten aanzien van de prijzen en timing. Diverse grondexploitaties zijn opgeschoven in de tijd of nog afhankelijk van besluitvorming in 2015. De organisatie is zich bewust dat om de plannen te realiseren er nog veel moet gebeuren en er zal actief de markt moeten worden opgegaan anders zal in de toekomst mogelijk een keuze gemaakt moeten worden om bepaalde zaken niet te ontwikkelen. In 2015 zullen een aantal scenario's nader worden uitgewerkt.

Het MPG (meerjarenprognose grondexploitatie) is een belangrijk document. Het MPG geeft inzicht in de risico's per grondexploitatie. Het is cruciaal voor een goede actualisatie van de grondexploitaties dat alle bekende risico's zijn verwerkt.

De reserve grondexploitatie wordt aangewend om verliezen op te vangen

De reserve grondexploitaties bedraagt per 1 januari 2015 € 1,8 miljoen. Deze reserve is bedoeld om veranderingen in de verwachte resultaten van grondexploitaties te kunnen opvangen. De voordelige resultaten in grondexploitaties worden aan deze reserve toegevoegd en de nadelige resultaten worden eraan onttrokken. Als op een grondexploitatie een nadelig resultaat wordt verwacht, moet hiervoor direct een voorziening toekomstige verliezen worden getroffen.

Voorziening toekomstige verliezen (€ 2014; 24.223.409/ 2013 € 20.783.000)

De voorziening toekomstige verliezen bedraagt per 1 januari 2015 € 24.223.409. Dat is het bedrag dat aan tekorten op lopende grondexploitaties wordt verwacht. Deze voorziening wordt afgeschreven van de reserve grondexploitaties. Een uitzondering hierop is de grondexploitatie van het Programma Delftwijk 2020; dit is een vereveningsexploitatie. Dat betekent dat binnen de deelprojecten de tekorten verrekend mogen worden met de opbrengst en dat voor de resultaatsbepaling de geconsolideerde exploitatie geldt. In 2014 zijn de grondexploitaties van vijf projecten in Delftwijk gesloten. En alle uitgaven en opbrengsten zijn nu specifiek aan de deelgebieden toegekend.

De grondexploitatie Waarderpolder is herzien

De gemeente voert in de Waarderpolder vijf grondexploitaties uit. Dit aantal is inclusief twee grondexploitaties in de Spoorzone die vanwege de nauwe samenhang met de Waarderpolder onder de Waarderpolder worden gehangen. In de Waarderpolder is de afgelopen jaren flink geïnvesteerd. De boekwaarde is opgelopen tot circa € 20 miljoen. Jaarlijks brengt dit een rentelast van circa € 1 miljoen met zich mee.

In 2014 zijn de grondexploitaties in de Waarderpolder herzien. De herziening heeft onder andere geleid tot bijstellingen van diverse kostenramingen. Op 12 maart 2015 is door de raad de nota Waarderpolder vastgesteld.

De opbrengst die de gemeente Haarlem kan realiseren in de grondexploitatie Waarderpolder is sterk afhankelijk van de bestemming die de grond heeft/krijgt. Op dit moment is er geen duidelijkheid over de plannen die de gemeente heeft met de grond en zijn de geraamde opbrengsten vooruit geschoven naar 2020. Op basis van hoogwaardige bedrijfsruimte met een substantieel deel kantoorruimte is een grondopbrengst van € 229,50 per m² te plaatsen binnen de bandbreedte die te zien is in de markt bij uitgifte van grond op hoogwaardige bedrijventerreinen in grote gemeenten. In deze prijs is rekening gehouden met het graszaadscenario. Bij het graszaadscenario worden de projectkosten met 15% verhoogd en de opbrengsten vanuit de gronduitgifte met 15% verlaagd over de gehele looptijd. Het graszaadscenario wordt vooral toegepast op de uit te geven gronden voor bedrijventerreinen.

Momenteel heeft de gemeente in de Waarderpolder 16,7 ha (166.992 m²) grond op voorraad om te verkopen als bedrijfskavels. In 2014 is één kavel van 1.345 m² verkocht. De verkoopprognoses (moment én opbrengstverwachting van verkoop) zijn daarom bijgesteld. Nadere scenario's worden in 2015 uitgewerkt want het voortdurend toepassen van het graszaadscenario is niet wenselijk.

Bijzonderheden in een aantal andere grondexploitaties zijn:

Hieronder benoemen wij een aantal ontwikkelingen bij de overige grondexploitaties die met name in boekjaar 2015 nauwlettend moeten worden opgevolgd.

- **Meerwijk centrum:** Dit betreft een project dat wordt gedaan samen met Ymere. In 2015 wordt bepaald of dit project doorgaat. Het laatste project binnen deze grondexploitatie is een bouwplan van Ymere. Er zijn in 2014 diverse ontwerpstudies voor dit bouwplan uitgevoerd. De verwachting is dat tussen 26 en 35 woningen gebouwd kunnen worden. De onderhandelingen over de grondafname en de kosten voor het bouw- en woonrijpmaken

worden thans gevoerd. Deze onderhandelingen lopen trager dan verwacht, de uitvoering is naar achter geschoven.

- **Deliterrein:** Deze grondexploitatie heeft een relatief hoge boekwaarde. Er is een voorziening van € 2 miljoen gevormd. De gesprekken zijn gaande met partijen.
- **Scheepmakerskwartier:** In deze grondexploitatie is een gebouw (voormalige fabriek) opgenomen. De gemeente heeft besloten dit gebouw zo snel mogelijk te verkopen.
- **Waarderpolder laan van Decima (voorheen oostpoort oost):** Bij deze grondexploitatie is sprake van een andere gebiedinvulling. De prijs per m² gaat nu naar € 121. In 2014 heeft een stedenbouwkundige verkenning van het gebied plaatsgevonden. Deze zal in 2015 nader worden uitgewerkt waarbij financiële scenario's worden toegevoegd.
- **Zomerzone zuidstrook:** De herontwikkeling zal voorlopig niet gerealiseerd worden. De kosten voor het westelijk deel zijn nog niet geactualiseerd. In verband met gewijzigde marktomstandigheden hebben de corporaties ervoor gekozen alleen het oostelijk deel in ontwikkeling te nemen. De circa tweehonderd woningen in de blokken 3A en 4A zijn in 2014 opgeleverd. De plannen voor de blokken 1, 5A en 5B zijn (deels) gewijzigd. Hiervoor zal een planologische wijziging doorgevoerd moeten worden. Omdat de herontwikkeling van het westelijk deel voorlopig niet aan de orde is, wordt met corporaties overleg gevoerd om dit gedeelte uit de grondexploitatie halen. Dit zal niet leiden tot een financieel nadeel.
- **Schalkwijk:** Europa Wijk-Zuid: De herontwikkeling van de Italiëlaan door Pré Wonen omvat de bouw van 75 woningen. Dit programma is in 2014 bijgesteld van 132 woningen naar 75 woningen, hetgeen consequenties heeft voor de transformatiebijdrage van de corporatie. Deze bijdragen zijn bestemd voor de herinrichting van het openbaar gebied.
- **Ymere:** ziet af van de grondaankoop. Er hebben onderhandelingen met Ymere plaatsgevonden ten behoeve van ontbinding van de koopovereenkomst. De financiële gevolgen zijn verwerkt in de grondexploitatie.
- **Aziëweg.** Het project Aziëweg is verdeeld in twee locaties. De eerste locatie was bestemd voor Pré Wonen. Pré Wonen heeft het vierde kwartaal 2014 laten weten af te zien van het besproken bouwprogramma voor 54 appartementen sociale huur en 68 middeldure huur. Pré Wonen overweegt een alternatief bouwprogramma van twee complexen en zal hier begin 2015 meer duidelijkheid over verstrekken. Indien Pré Wonen de locatie niet kan afnemen, zal actief naar andere kopers gezocht worden. Op de tweede locatie wordt een zorgcomplex (96 wooneenheden) gebouwd door Stichting Sint Jacob. Stichting Sint Jacob heeft in 2014 afgezien van ontwikkeling van de tweede kavel op deze locatie. Er wordt thans gesproken met nieuwe gegadigden voor de ontwikkeling van de twee resterende kavels.

De kans van slagen van verkoop van de grond in 2015 lijkt mogelijk, maar blijft onzeker. Daarom zijn de data voor overdracht van de grond in de grondexploitatie naar 2021 verschoven (effect € 1,5 miljoen). Daarnaast is de eigen bijdrage ISV stimulering woningbouw voor € 1,1 miljoen niet meer opgenomen in deze grondexploitatie. Samen met de negatieve rente-effecten, veroorzaken bovengenoemde wijzigingen een aanzienlijke verslechtering van het resultaat.

- **Delftwijk Paraplu:** Het project Delftwijk 2020 bestaat uit acht projecten met een stedenbouwkundige samenhang. Het saldo van de acht grondexploitaties samen is minimaal kostenneutraal. De projecten in Delftwijk Noord zijn afgerond. De projecten in Delftwijk Zuid moeten nog starten en zullen door de gewijzigde marktomstandigheden, anders

ontwikkeld worden dan in 2005 was afgesproken. Over de consequenties hiervan wordt nog onderhandeld met de corporaties. Deze worden vastgelegd in een aanvullende overeenkomst die ter besluitvorming aan de raad wordt voorgelegd.

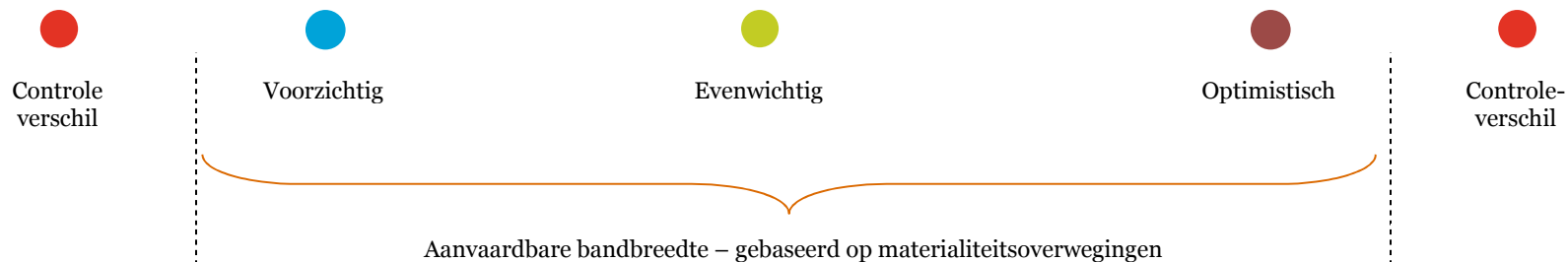
- **Delftlaan Zuid:** Ymere kiest voor renovatie van de 120 bestaande woningen in plaats van sloop-nieuwbouw. Er heeft in 2015 overleg plaats gevonden over de voorwaarden van afwikkeling/ontbinding van de samenwerkingsovereenkomst.

Waardering is onder meer afhankelijk van schattingen

De waardering van uw grondexploitaties is voor een groot deel afhankelijk van schattingen. Hierbij dient gedacht te worden aan het inflatiecijfer waartegen toekomstige kosten en opbrengsten gecorrigeerd worden, gehanteerde rentepercentages, de looptijd van het project en de uitgifteprijs. Deze parameters bepalen in grote mate het verwachte resultaat. Wat wel opvalt bij de gehanteerde uitgangspunten is dat er niet gesproken wordt over de programmering. Wij kunnen ons vinden in de door het college gemaakte schattingen. Voor een overzicht van de schattingen zie hieronder.

Belangrijke schattingen	Toelichting		
	2014	2013	
Gehanteerde rekenrente	● 5% (V)	● 5% (V)	U rekent conform voorgaande jaren binnen de grondexploitaties met een rekenrente van 5%. Haarlem zit hier aan de bovengrens van de gemiddelde bandbreedte. Veel gemeenten hebben het rentepercentage al aangepast naar 4-4,5%. Bij de kadernota 2013 is besloten dat het renteomslagpercentage wordt verlaagd naar 4,5% in 2016.
Kostenstijging	● 2,0 % (E)	● 2,0 % (E)	Voor de kostenstijging hanteert de gemeente conform 2013 een percentage van 2,0%. Gemeente Haarlem houdt hiermee vast aan de historische kostenstijgingen. Het is onzeker hoe deze zich gaan ontwikkelen in de komende jaren en wat concreet het effect is op de verwachte kosten voor gemeente Haarlem. Wij kunnen instemmen met deze inschatting. Wel is van belang de verwachte kostenstijgingen goed te monitoren en jaarlijks te actualiseren. Dit in combinatie met het actualiseren van de kosteninschattingen.
Opbrengsten stijging	● 0% (E)	● 0% (E)	Gemeente Haarlem rekent net als in 2013 met een opbrengstenstijging van 0%. Op basis van de huidige markt is dit naar onze mening ook een realistische inschatting. Ook hierbij is het van belang om deze parameter jaarlijks te actualiseren.
Graszaadscenario (gehanteerde programmering)	● (E)	● (E)	Voor projecten waar de gemeente moeilijkheden kent wordt het graszaadscenario toegepast. De projectkosten worden met 15% verhoogd over de looptijd. De projectopbrengsten worden met 15% verlaagd over de looptijd. De uitgiftetermijn wordt met acht jaar verlengd.
Vierkante meter prijs kantorenmarkt	● (E)	● (E)	Gezien de stagnerende vraag is er besloten om de uitgifte van de grond door te schuiven naar 2020 en 15% van de verwachte verkoopsom in mindering te brengen. De uitgifteprijs per m ² voor de kantorenmarkt is in 2014 naar

Belangrijke schattingen	Toelichting		
	2014	2013	
		(O)	beneden bijgesteld. Deze systematiek leidt ertoe dat er thans met een grondopbrengst van € 229,50 per m ² (€270, - min 15%) wordt gerekend. In 2013/2014 zijn weinig transacties geweest.
Voorziening grondexploitaties	● (E)	● (E)	De voorzieningen zijn in 2014 concreet ingevuld voor € 24,2 miljoen (2013; 20,7 miljoen).

Tabel 4- Bevindingen inzake parameters voor grondexploitaties

2.6. De overige jaarrekeningposten nader bekeken

De WNT is toegelicht in de jaarrekening.

Vanaf 1 januari 2013 is de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) van kracht geworden. Gemeente Haarlem heeft de wet- en regelgeving toegepast bij de toetsing en toelichting van de WNT in de jaarrekening 2014.

Overheveling onderhoudshuisvestiging

Voor het grootschalig onderhoud, konden de schoolbesturen voor het primair

onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs tot 31 december 2014 een vergoeding bij de gemeente aanvragen. Per 1 januari 2015 is deze zorgplicht gedecentraliseerd naar de schoolbesturen. Zij ontvangen hiervoor een lumpsumuitkering van het Rijk. In 2014 zijn met de besturen van het primair en (voortgezet) speciaal onderwijs afspraken gemaakt over de decentralisatie van het buitenonderhoud en aanpassingen. De overdracht heeft zonder nabetaling van financiële middelen of verplichtingen plaatsgevonden (“koude overdracht”).

3. *De financiële positie is enigszins verbeterd; stabilisatie is onzeker*

Onderstaand gaan wij in op de financiële positie van Haarlem per 31 december 2014 ten opzichte van de situatie per 31 december 2013.

Uit onderstaande toelichting blijkt dat de schuldenpositie van Haarlem onverminderd hoog blijft, maar enigszins is verbeterd ten opzichte van boekjaar 2013. Na een aantal jaren waarin de vaste schuld is gestegen neemt deze in 2014 iets af. De ratio's zijn verbeterd en de gemeente Haarlem voldoet aan de norm. Dit is echter mede veroorzaakt door het achterblijven van investeringen en onttrekkingen aan reserves in 2014, waardoor nog geen conclusies kunnen worden getrokken voor de stabilisatie op lange termijn. Mogelijk schuiven investeringen door naar latere jaren en wordt dan alsnog een beroep gedaan op financiering. Het renteresultaat is, door zowel achterblijvende financieringsbehoefte als lage rente op de markt, gunstiger uitgevallen dan begroot

De analyse die wij onderstaand hebben opgenomen is gebaseerd op statische uitgangspunten. Deze uitgangspunten kunnen naar onze mening wel inzicht geven over de financiële situatie van een gemeente, maar wij wijzen u erop dat het ook van belang is om meer dynamisch naar de uitgangspunten te kijken. Om een goed oordeel te krijgen over de financiële situatie van uw gemeente is het ook van belang om ook naar toekomstige ontwikkelingen te kijken.

Hierbij kan gedacht worden aan de totstandkoming van de meerjarenbegroting en de uitgangspunten die hierbij gehanteerd worden. Indien u meer inzicht wilt krijgen in uw toekomstige financiële situatie is een diepgaander onderzoek aan te bevelen. Zo zal de invoering van de decentralisaties mogelijk een grote impact hebben op uw financiële situatie, wat ook blijkt uit de beschrijving van de risico's in de paragraaf weerstandsvermogen.

Het financieel evenwicht blijft onder druk staan als gevolg van de hoge schuldenlast

Zoals voorgaande jaren al aangegeven geeft de VNG aan dat de schuldenlast meer zegt over de financiële positie van gemeenten dan de hoogte van het eigen vermogen. Dit kan tot uitdrukking worden gebracht door de debt-ratio en het

herfinancieringsrisico. Onderstaand geven wij u inzicht in deze ratio's voor Haarlem per 31 december 2014 ten opzichte van de stand per 31 december 2013 en de normstelling die hiervoor als uitgangspunt gehanteerd wordt.

Kengetal	Norm	31-12-2014	31-12-2013
Debt-ratio (=1-solvabiliteitsratio)	< 80%	67%	89%
Herfinancieringsrisico	< 20%	15%	16%

De debt-ratio geeft de verhouding van de schulden (exclusief voorzieningen) ten opzichte van het balanstotaal weer. Een debt-ratio boven de 80% geeft een signaal voor een slechte financiële situatie. Haarlem heeft op basis van bovenstaande debt-ratio een voldoende financiële positie.

De indicator herfinancieringsrisico geeft aan welk deel van de leningen in een jaar moet worden geherfinancierd. Bij een hoog percentage loopt de gemeente het risico dat er tegen een hogere rente moet worden geleend en dat de rentelasten in de exploitatie zullen toenemen.

Overigens is er slechts sprake van een risico in geval van rentestijgingen. Bij een rentedaling ontstaat er juist ruimte. Wettelijk is bepaald dat het percentage van de leningen dat moet worden geherfinancierd lager dan 20% moet zijn. Er zijn echter geen sancties indien de gemeente daarboven zit. De normering hangt samen met de wettelijke grens van 20%: een score van 20% of meer is onvoldoende. Een percentage onder de 20% is gekwalificeerd als voldoende. Haarlem scoort bij deze indicator met 15% voldoende.

De gemeente is in staat om financiële tegenvallers en financiële risico's op te vangen

Ondanks een stabiele financiële positie staat de gemeente bloot aan externe factoren zoals rijksbezuinigingen, ontwikkeling decentralisaties en claims. Een belangrijke graadmeter voor de financiële positie is het weerstandsvermogen. Het weerstandsvermogen laat zien in hoeverre de gemeente in staat is financiële tegenvallers op te vangen. In uw paragraaf weerstandsvermogen in de jaarrekening is dit nader uiteengezet en uitgesplitst in de weerstandcapaciteit en de risico's waarvoor geen (dekkings)maatregelen zijn getroffen. In onderstaande tabel hebben wij hiervan een samenvatting opgenomen:

(in € 1.000)	Totaal
A. Weerstandsvermogen (algemene reserve)	(26.100)
B. Beleidsrisico's en bedrijfsrisico's (benodigde weerstandcapaciteit alle risico's)	(13.300)
Overschot aan weerstandsvermogen (A-B)	12.800

De gemeente maakt gebruik van een methode waarbij risico's op basis van de kanscategorieën laag, middel en hoog voor respectievelijk 10%, 25%, 50% of 80% meegewogen worden in de berekening van het risicobedrag. Volgens dit model bedraagt de benodigde weerstandcapaciteit € 13,3 miljoen Dit bedrag is ultimo 2014 beschikbaar aangezien sprake is van een positieve algemene reserve van € 26,1 miljoen.

Geen overschrijding kasgeldlimiet in 2014

De gemeente Haarlem had de kasgeldlimiet in heel 2012 en een deel van 2013 overschreden. In 2014 is de kasgeldlimiet niet gedurende drie kwartalen overschreden.

4. *Uw interne beheersing is van een voldoende niveau*

Wij zijn van mening dat uw interne beheersing voldoende is voor de omvang van de organisatie, maar willen u graag wijzen op diverse aandachtspunten die in dit hoofdstuk zijn opgenomen.

4.1. *Belangrijkste stappen gezet in de interne beheersing*

In onze rapportage interim-bevindingen hebben wij geconcludeerd dat uw interne beheersing voldoende is voor de omvang van de organisatie. Wij zien dat gewerkt wordt aan het professionaliseren van de organisatie. De gemeente Haarlem heeft ook in boekjaar 2014 nog volop aan de verbetering van de bedrijfsvoering gewerkt onder meer door uitvoering van het programma Haarlem Presteert Beter. Het college heeft in de paragrafen bij de jaarrekening 2014 een actualisatie opgenomen van de voortgang van het programma Haarlem Presteert Beter. Nu drie jaar later is het programma afgerond. Projecten die nog niet zijn opgepakt of voltooid zijn overgedragen aan de reguliere organisatie.

De afgelopen jaren zijn belangrijke stappen gezet in het programma Haarlem Presteert Beter. Met minder externen wordt meer bereikt. Het is natuurlijk zaak om de energie en drive vast te houden om ook de zaken die nu zijn overgedragen aan de lijn vast te houden.

4.2. *Risicomanagement*

In 2014 is een nota risicomanagement opgesteld. De aanleiding hiervoor is een onderzoek van de Rekenkamercommissie (RKC) eind 2013 naar risicomanagement in Haarlem. De bewustwording voor risicomanagement moest toenemen. Ook het college was van mening dat risicomanagement moest worden versterkt zodat meer duidelijkheid en inzicht wordt verschaft in de kaders en reikwijdte van risicomanagement, zonder dat alleen maar risico's worden beheerst met het formuleren van controlemaatregelen, formats en kansberekeningen. In de nota zijn concrete verbeterpunten opgenomen ten aanzien van het risicomanagementproces.

4.3. *Kwaliteit van interne controles*

Wij hebben gebruik gemaakt van de interne beheersingsplannen en de beschikbare rapportages en de dossiers zoals opgeleverd door K&C.

Wij zien nog wel dat de kwaliteit en indeling van de vastlegging enorm varieert per IC/VIC en dat een overall conclusie vaak ontbreekt. Ten aanzien van de extrapolatie van de foutafweging zien wij een verbetering maar dit blijft nog wel een aandachtspunt. K&C verricht daarin veel reparatiewerk. Het is belangrijk dat de komende tijd in kennis wordt geïnvesteerd zodat ook de mensen die de interne controles uitvoeren zelfstandig conclusies kunnen trekken. De behoefte aan coaching en begeleiding blijft de komende tijd bestaan en dit wordt onderkend door de gemeente Haarlem. Bij sommige IC's ontbraken diverse stukken, waardoor het dossier nog niet volledig was bij oplevering.

Voor de status van onze bevindingen uit 2013 en de opvolging in 2014 verwijzen wij naar onze rapportage interim bevindingen.

4.4. *Aangescherpte regelgeving voor samenwerking met interne accountantsfunctie*

In 2013 zijn de internationale controlestandaarden met betrekking tot de positionering en het functioneren van een Internal Audit Function aangescherpt. Bij het beoordelen van de verbijzonderde interne controles dienen wij deze aangescherpte regelgeving te hanteren. Drie elementen zijn hierbij van belang:

- objectiviteit: staan functionarissen los van de organisatie, rapporteren zij direct aan de hoogste leiding?;
- deskundigheid: zijn functionarissen getraind, niet alleen op de inhoud van het proces maar ook op de (ontwikkelingen in) controletechniek;
- is er sprake van een systematische en gedisciplineerde benadering met inbegrip van kwaliteitscontroles.

De verbijzonderde interne controles van gemeente Haarlem zijn zeer belangrijk voor de interne beheersing van de organisatie maar voldoen op dit moment niet volledig aan bovenstaande eis, vooral door de positionering van de afdeling K&C binnen de afdeling M&S. Dit betekent dat wij deze werkzaamheden niet één op één over kunnen nemen maar aanvullende controlewerkzaamheden moeten uitvoeren. Wij adviseren de organisatie na te gaan wat het ambitieniveau is ten aanzien van de verbijzonderde interne controles en te bepalen in hoeverre gemeente Haarlem wil toegroeien naar een volledige internal audit function.

4.5. Bevindingen ten aanzien van uw IT-omgeving

Vanuit wet- en regelgeving is het vereist dat wij een reflectie geven op de betrouwbaarheid en continuïteit van uw geautomatiseerde gegevensverwerking. In onze rapportage interim bevindingen hebben wij uw aandacht gevraagd voor toegangsbeheer en informatiebeveiliging. De belangrijkste aandachtspunten zijn:

- een belangrijke ontwikkeling in 2014 en verder is het optimaliseren van rollen en rechten in uw financieel pakket JDE (GFS) waarbij middels nieuwe tooling, autorisaties kunnen worden gecontroleerd op conflicten zoals functievermenging (bijvoorbeeld de scheiding tussen het aanmaken en goedkeuren van inkoopfacturen). Naast uw eigen inzicht is door PwC in 2013 een rapportage omtrent de inrichting van gebruikersrechten in JDE opgeleverd waaraan opvolging is gegeven;
- in 2014 hebben wij geconstateerd dat u de instroomprocedure middels workflows heeft afgerond. Daarnaast bleek uit gesprekken dat het uitstroombroces zich in de testfase bevond en recent is geïmplementeerd. Wij zien dit als een goede ontwikkeling in het verder automatiseren en stroomlijnen van processen. De doorstroombrocedure zal in 2015 worden afgerond;
- uit de integrale uitdienstcontrole bleek dat 25 actieve netwerkaccounts (zonder actieve GFS account), 8 actieve GFSaccounts (zonder actief

netwerk account) en 5 actieve GFS- en netwerkaccounts na uitdienstdatum nog niet zijn afgesloten. Hieruit blijkt tevens het belang van het doorvoeren van de uitstroombrocedure. Wij hebben begrepen dat deze procedure inmiddels is geïmplementeerd.

4.6. Onrechtmatige beheershandeling

In 2014 heeft de gemeente Haarlem uit eigen interne controle vastgesteld dat voor € 1,1 miljoen huurovereenkomsten niet door de juiste persoon zijn geautoriseerd. Er heeft achteraf een aanvullend collegebesluit plaatsgevonden ter accordering. En er wordt gekeken of het maandaat aangepast kan worden.

4.7. Fraudebeheersing

De primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en opsporen van fraude en onjuistheden berust bij het college van burgemeester en wethouders. Als uw accountant hebben wij de verantwoordelijkheid om risico's van fraude te herkennen, voor zover deze risico's kunnen leiden tot materiële fouten in de jaarrekening. In bijlage B.5 hebben wij deze verantwoordelijkheden nader toegelicht.

Wij hebben het onderwerp fraude besproken met de wethouder Financiën, de directie en overige functionarissen in de organisatie. Wij merken dat integriteitsvraagstukken serieus worden opgepakt en waar nodig onderzocht. Het college heeft ons geïnformeerd over de afwikkeling van een uitgevoerd onderzoek. Wij hebben geen fraude of onregelmatigheden geconstateerd die kunnen leiden tot materiële fouten in de jaarrekening.

4.8. Wij zijn onafhankelijk

We hebben onze naleving van de externe standaarden, de wereldwijde onafhankelijkheidsstandaarden van PwC en de onafhankelijkheidsregels van gemeente Haarlem voor onze totale dienstverlening in 2014 bewaakt en bevestigd dat we aan deze onafhankelijkheidsverplichtingen hebben voldaan.

5. 2015 en verder

In dit deel gaan wij in op een aantal ontwikkelingen op het gebied van regelgeving en financiële verslaggeving die in 2015 en latere jaren gevolgen zullen hebben voor gemeente Haarlem.

5.1. *Significante wijzigingen in de Nederlandse regelgeving inzake controles*

We sluiten ons aan bij de voorgestelde maatregelen uit het rapport “In het publiek belang”

Op 25 september 2014 bracht een werkgroep van jonge accountancy professionals het veelomvattende rapport “In het publiek belang” uit, met daarin concrete voorstellen om de kwaliteit en onafhankelijkheid van wettelijke controles te verbeteren. Deze voorstellen zijn door de politiek en binnen de sector goed ontvangen.

De Minister van Financiën heeft aangekondigd dat in 2015 een breed pakket aan maatregelen zal worden voorgelegd om de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) en, indien van toepassing, andere wet- en regelgeving aan te passen. Deze wijzigingen zullen bepaalde voorstellen vanuit het hierboven genoemde rapport alsmede de aangenomen EU audit reform voorstellen effectueren en zijn naar verwachting de volgende:

- accountantsorganisaties met een OOB-licentie moeten een onafhankelijke raad van commissarissen instellen op het niveau van de Nederlandse holding van de netwerkorganisatie, waarin accountantsorganisaties internationaal samenwerken;
- de zogenoemde (mede-)beleidsbepalers van accountantsorganisaties zullen onderworpen worden aan een geschiktheidstoets, die zal worden uitgevoerd door de AFM;
- de AFM krijgt toestemming om de resultaten van inspecties naar de kwaliteit van uitgevoerde wettelijke controles te delen met (de personen belast met governance bij) de respectievelijke controle-cliënten;
- accountantsorganisaties worden wettelijk verplicht om adequate maatregelen te treffen om de bevindingen van de AFM te adresseren/te herstellen;
- de aanbeveling om de Nederlandse definitie van OOB's uit te breiden en de consequenties daarvan zullen worden onderzocht.

Andere maatregelen zullen door de sector zelf geïmplementeerd worden. Wij omarmen de voorstellen en hebben onszelf geïmplementeerd om ze zo vroeg mogelijk te implementeren. De belangrijkste aanbevelingen, die – wanneer ze door PwC zijn overgenomen – onze controlerelatie met gemeente Haarlem zullen beïnvloeden, zijn:

- een verplichte uitgebreide controleverklaring (die ingaat op de belangrijkste aandachtsgebieden in de uitgevoerde controle, de gekozen controlebenadering, de uitgevoerde controlewerkzaamheden en de daarbij

toegepaste materialiteit) en een verplichte actieve opstelling van de accountant op de algemene vergadering van aandeelhouders (AVA);

- ditbreiding van de accountantsverklaring en een splitsing van de controleverklaring met betrekking tot de jaarrekening en een verklaring bij het directieverslag;
- meer uitgebreide rapportage ten aanzien van frauderisico's en continuïteit aan de personen belast met governance;
- de accountant mag alleen een controleopdracht aanvaarden of ingaan op een verzoek om een voorstel uit te brengen voor de controle, als deze rechtstreeks wordt ontvangen van de Raad; het is niet langer toegestaan dat de ondernemingsleiding als opdrachtgever van het accountantskantoor fungeert.

In lijn met de voorstellen zal de grens met betrekking tot de verplichte wettelijke controle worden verhoogd en de Minister van Financiën zal evalueren of Nederlandse definitie van Organisaties van Openbaar Belang (OOB's) dient te worden uitgebreid met ondernemingen of organisaties met een bepaalde omvang die (deels) met publieke middelen zijn gefinancierd. Voorbeelden die worden genoemd zijn gemeenten, provincies, woningbouwcorporaties, gezondheidszorg- en onderwijsinstellingen.

In 2015 extra last vakantiegeld

In het principe akkoord cao gemeenten 2013-2014 wordt het Individuele Keuzebudget (IKB) geïntroduceerd. Uiterlijk 1 januari 2016 moet dit ingevoerd worden. Het vakantiegeld is onderdeel van het IKB en moet gereserveerd en ingezet worden in het jaar dat het opgebouwd wordt. De afspraken over het uitbetalen van het vakantiegeld over de periode juni tot en met december 2015 zijn nog niet bekend. De mogelijke varianten zijn:

- volledige uitkering 2015;
- volledige uitkering 2016;
- uitkering gespreid over 2015 en 2016.

De commissie BBV is van mening dat het moment van uitbetalen niet leidend is voor het moment dat de last moet worden genomen. De verplichting tot het uitbetalen van het opgebouwde vakantierecht over de periode juni-december 2015 vindt zijn oorsprong in 2015. In de jaarrekening 2015 zal daarom deze extra last van deze zeven maanden verantwoord moeten worden.

Dit betreft een feitelijke verplichting welke als kortlopende schuld verantwoord moet worden, tenzij al uitbetaald in 2015. Wij adviseren u om indien dit nog niet gebeurd is met deze extra last rekening te houden in (bijgestelde) begroting 2015.

Toepassing van integrated reporting bij gemeente Haarlem

In de verschillende sectoren zien we een stijging van het aantal organisaties dat hun financiële en niet-financiële prestaties in een meer en meer geïntegreerde vorm rapporteert. Deze organisaties realiseren zich dat geïntegreerde rapportages, waar de financiële resultaten worden geanalyseerd in samenhang met de niet-financiële prestaties, meer relevante informatie verschaffen en bovendien beter inzicht geven naar toezichthouders en andere belanghebbenden. Vaak leidt deze geïntegreerde vorm van rapporteren ook tot het besef dat strategieën, beleid en processen zijn ontwikkeld en worden gemanaged in silo's. Om bijvoorbeeld een effectieve duurzaamheidsstrategie te hebben is het noodzakelijk duurzaamheid in de volledige strategie door te voeren en processen als beleidsvorming, inkopen en dienstverlening hierop aan te passen. Deze "connectiviteit" is een voorwaarde voor het realiseren van een effectieve beheersing en duidelijke rapportages.

Om een goed inzicht te krijgen in connectiviteit dient een gemeente een goed begrip te hebben van haar waardecreatieproces. Dit omvat niet alleen de economische waarde, maar ook ecologische en sociale waarde. Een diepgaande materialiteitsanalyse en goed begrip van het waardecreatieproces helpt een gemeente om haar impact op belanghebbenden, variërend van ketenpartners tot werknemers en van burgers tot de maatschappij als geheel, te identificeren.

Inventariseer tijdig uw vennootschapspositie

De huidige Wet op de vennootschapsbelasting 1969 (Wet Vpb) heeft ter zake van de positie van overheidslichamen al tientallen jaren geen echte wijziging meer ondergaan. De Europese Commissie (EC) heeft Nederland verzocht de ongelijkheid tussen overheid en bedrijfsleven op te heffen.

In grote lijnen schrijven de Europese regels voor dat, indien activiteiten zowel door overheidslichamen als door private partijen (kunnen) worden verricht, er geen sprake mag zijn van ongeoorloofde (fiscale) staatssteun. Grosso modo is daarvan sprake als de overheidslichamen niet worden belast met vennootschapsbelasting en de private partijen wel. Anders gezegd: tussen hen moet sprake zijn van een fiscaal 'Level Playing Field'.

Van een dergelijke fiscale gelijkheid is volgens de EC nu in Nederland onvoldoende sprake. Daarom heeft de EC op 2 mei 2013 geoordeeld, dat Nederland passende maatregelen moet treffen om de bestaande regels zodanig aan te passen dat wel sprake is van een Level Playing Field.

Op Prinsjesdag, 17 september 2014, is het definitieve wetsvoorstel gepresenteerd aan de Tweede Kamer. Het wetgevende proces is beoogd razend snel plaats te vinden. Het wetsvoorstel is op 18 december 2014 door de Tweede Kamer aangenomen. Inmiddels zijn de voorbereidingen voor de behandeling van het wetsvoorstel in de Eerste Kamer in volle gang. De wet zal dan per 1 januari 2016 van toepassing worden.

Welke impact kan het wetsvoorstel hebben?

De wijziging raakt publiekrechtelijke rechtspersonen zoals de Staat (meer precies de departementen), gemeenten, provincies, waterschappen, gemeenschappelijke regelingen, ZBOs, maar ook private rechtspersonen waarin zij deelnemen of anderszins (bijvoorbeeld bestuurlijk) mee gelieerd zijn.

Naar nu in het algemeen wordt verwacht zal er forse impact kunnen optreden ten aanzien van (onder andere):

- grond- en vastgoedbedrijven;
- vervoersactiviteiten;
- exploitatie van bijzonder accommodaties zoals zwembaden;
- dienstverlening buiten de eigen kring;
- allerlei samenwerkingsverbanden bijvoorbeeld op het gebied van afval en ICT;
- financieringsactiviteiten.

Vrijstellingen

Hoewel het wetsvoorstel voorziet in een aantal belangrijke vrijstellingen zoals de interne-, de overheidstaak- en de samenwerkingsverbandvrijstelling zullen, ook als die vrijstellingen van toepassing zijn, de administratie- en compliance verplichtingen fors toenemen. Dit heeft onder andere te maken met de wijze waarop deze vrijstellingen nu zijn vormgegeven.

Op 18 december 2014 is door de Tweede Kamer een amendement aangenomen waarmee een aanvullende vrijstelling wordt opgenomen. Als gevolg van dit amendement kunnen activiteiten die op basis van een dienstverleningsovereenkomst worden verricht aan een ander overheidslichaam worden vrijgesteld. Voorwaarde voor de vrijstelling is dat de betreffende activiteiten bij de afnemer van deze dienst onder de overheidstaakvrijstelling zouden vallen, als de activiteiten door het afnemende overheidslichaam zelf zouden worden verricht.

Wat kunt u nu doen?

Vele partijen zijn nu echt gestart met opleidingen en inventarisaties om zo Vpb kennis op te bouwen en grip te krijgen op de mogelijke impact voor onder andere begrotingen en plannen. Een bijzonder punt van aandacht vormt de identificatie en allocatie van de voor de Vpb in aanmerking te nemen opbrengsten en kosten als ook waar relevant het opstellen van een openingsbalans. Tot slot is het ook van belang tijdig bewustzijn te creëren binnen uw organisatie en na te denken over vragen als wie verantwoordelijk is voor wat en wat de eventuele veranderingen zijn ten aanzien van de interne organisatie en processen.

Kortom het 'Vpb dossier' is nu echt en zal heel snel realiteit worden. Het eigen Vpb-dossier is altijd maatwerk. De echte impact bij u is altijd sterk afhankelijk van de feiten en omstandigheden, maar ook van de mogelijkheden en de bereidheid om te heroriënteren (op activiteiten) en te herstructureren.

5.2. Single information Single audit (SiSa)

Wij hebben in onze controle specifieke werkzaamheden verricht om een oordeel te kunnen geven over de getrouwheid en rechtmatigheid van de financiële verantwoordingsinformatie in de bijlage inzake SiSa bij de jaarrekening 2014 van gemeente Haarlem. Onze werkzaamheden varieerden van het beoordelen van de interne beheersing tot het uitvoeren van detailcontroles. In de bijlage bij de jaarrekening zijn twee typen indicatoren opgenomen:

- indicatoren (bedragen en andere kwantitatieve gegevens, veelal prestatie-indicatoren), die van invloed zijn op de financiële vaststelling;
- indicatoren, zonder invloed op de financiële vaststelling.

Voor de eerste indicator geldt dat er een relatie is tussen de jaarrekening en de bijlage. Wij hebben op deze indicatoren een reguliere rechtmatigheidscontrole uitgevoerd en indien specifiek gevraagd, is de deugdelijke totstandkoming van de indicator beoordeeld. De tweede indicator heeft normaliter geen directe relatie met de gemeentelijke jaarrekening. Deze indicatoren zijn noodzakelijk voor het departementale jaarverslag. Bij deze indicatoren hebben wij alleen de deugdelijke totstandkoming van de indicator beoordeeld en dus niet de rechtmatigheid vastgesteld.

Voor de bevindingen uit onze controle gelden op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden ('BADO') zwaardere rapporteringstoleranties dan voor andere onderdelen van de reguliere jaarrekening.

In dit rapport van bevindingen hebben wij per specifieke uitkering fouten en onzekerheden, boven een vastgestelde financiële grens, opgenomen voor zover deze niet door de gemeente zijn gecorrigeerd. De financiële grens is afhankelijk gesteld van de omvangsbasis van de regeling. De omvangsbasis wordt gebaseerd op de gevraagde indicator. Bij een gevraagde indicator van 'bestedingen gedurende het jaar' wordt de omvangsbasis bijvoorbeeld gevormd door de bestedingen in de regeling. De financiële grens is per specifieke uitkering:

- € 12.500 indien de omvangsbasis kleiner dan of gelijk is aan € 125.000;
- 10% indien de omvangsbasis groter dan € 125.000 en kleiner dan of gelijk is aan € 1.000.000;
- € 125.000 indien de omvangsbasis groter is dan € 1.000.000.

De rapporteringstolerantie heeft geen consequenties voor de omvang en aard van de controle van specifieke uitkeringen. Het gaat alleen om het rapporteren van de waargenomen fouten en onzekerheden voortkomende uit de accountantscontrole.

Op basis van de Nota verwachtingen accountantscontrole uitgegeven door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties rapporteren wij door middel van onderstaande voorgeschreven tabel de geconstateerde fouten of onzekerheden per regeling.

Nr	Naam specifieke uitkering of overige	Totale fout of onzekerheid per specifieke uitkering	Totale omvang van de fout of de onzekerheid (in €)	Toelichting fout/onzekerheid
B2	(ex) Zorgwet voorwaardelijke vergunning tot verblijf (VVTV) Vreemdelingenwet 2000 Gemeenten	n.v.t.	0	n.v.t.
D1	Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten Besluit regionale meld- en coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten Gemeenten	n.v.t.	0	n.v.t.
D9	Onderwijsachterstandenbeleid 2011-2015 (OAB) Gemeenten	n.v.t.	0	n.v.t.
E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaaai (inclusief bestrijding spoorweglawaaai) Subsidieregeling sanering verkeerslawaaai Provincies, gemeenten en gemeenschappelijke regelingen (Wgr)	n.v.t.	0	n.v.t.
E6	Bodemsanering (exclusief Bedrijvenregeling) 2005-2009 Wet bodembescherming (Wbb), Besluit financiële bepalingen bodemsanering en Regeling financiële bepalingen bodemsanering Provincies en gemeenten	n.v.t.	0	n.v.t.
E11b	Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL) SiSa tussen medeoverheden Provinciale beschikking en/of verordening Gemeenten en gemeenschappelijke regelingen (Wgr) (SiSa tussen medeoverheden)	n.v.t.	0	n.v.t.
E27b	Brede doeluitkering verkeer en vervoer SiSa tussen medeoverheden Provinciale beschikking en/of verordening Gemeenten en Gemeenschappelijke Regelingen	n.v.t.	0	n.v.t.

Nr	Naam specifieke uitkering of overige	Totale fout of onzekerheid per specifieke uitkering	Totale omvang van de fout of de onzekerheid (in €)	Toelichting fout/onzekerheid
G1	Wet sociale werkvoorziening (Wsw)_gemeente 2014 Wet sociale werkvoorziening (Wsw) Alle gemeenten verantwoord hier het gemeentedeel over (jaar T), ongeacht of er in (jaar T) geen, enkele of alle inwoners werkzaam waren bij een Openbaar lichaam o.g.v. de Wgr.	n.v.t.	0	n.v.t.
G1A	Wet sociale werkvoorziening (Wsw)_totaal 2013 Wet sociale werkvoorziening (Wsw)	n.v.t.	0	n.v.t.
G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 WWB_gemeente 2014	n.v.t.	0	n.v.t.
G3	Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen)_gemeente 2014	n.v.t.	0	n.v.t.
G5	Wet participatiebudget (WPB)_gemeente 2014	n.v.t.	0	n.v.t.

5.3. Toelichting op de belangrijkste wijzigingen als gevolg van de inwerkingtreding van de ViO

Rotatie-eisen bij langdurige betrokkenheid uitgebreid

Het beleid van PwC ten gevolge van de ViO heeft als principe, dat de ‘senior leden van het assurance-team’ na een periode van zeven jaar betrokken te zijn geweest bij dezelfde assurance-cliënt, moeten roteren. Dit vanwege de mogelijke bedreiging van de onafhankelijkheid als gevolg van vertrouwdschap en eigenbelang, die zou kunnen ontstaan als gevolg van het feit dat genoemde personen de onderneming, de directie, de leden van het toezichthoudend orgaan bij de onderneming, alsook de overige sleutelfunctionarissen van de onderneming ‘te goed’ kennen. Tot op heden gold de eis voor rotatie slechts voor de ‘key’ audit partner(s) bij OOB’s, als hij of zij zeven jaar (US SEC vijf jaar) deze rol bekleedde. Om te voorkomen dat er situaties ontstaan, waarbij meerdere ervaren teamleden tegelijkertijd moeten roteren, waardoor de kwaliteit van de wettelijke controle of van overige assurance-opdrachten in het gedrang zou kunnen komen, kent de ViO een beperkte overgangsregeling.

Onafhankelijkheidseisen gelijkgeschakeld voor alle assurance-opdrachten

De ViO is van toepassing op alle assurance-opdrachten. Een uitzondering bestaat als er sprake is van een assurance-opdracht ten behoeve van een ‘nader bepaalde kring van gebruikers’, onder voorwaarde dat deze beperkte kring van gebruikers hier vooraf mee instemt. In die gevallen blijft de eis van onafhankelijkheid beperkt tot de leden van het assurance-team en strekt deze niet uit tot alle partners van de Nederlandse onderdelen van het netwerk waartoe het accountantskantoor behoort.

Verbod op sponsoring van assurance-cliënten

De ViO kent een verbod voor accountantsorganisaties om zich te associëren (zichtbaar sponsoren in het kader van marketing of reclame) met assurance-cliënten. Sponsoring waarbij geen sprake is van associatie blijft toegestaan.

Beperkingen met betrekking tot geschenken en gastvrijheid

De ViO heeft als uitgangspunt dat verstrekte en ontvangen ‘geschenken en persoonlijke uitingen van gastvrijheid niet passen in een relatie tussen accountant en gecontroleerde’. Verschillende relatiemanagementactiviteiten die accountantsorganisaties tot op heden gebruikelijk zijn te organiseren (of elementen daarvan), en waarvoor van tijd tot tijd functionarissen van assurance-cliënten worden uitgenodigd, vallen ook onder het begrip

persoonlijke uitingen van gastvrijheid. De ViO vereist dat geschenken en persoonlijke uitingen van gastvrijheid met een waarde van meer dan € 100 (per persoon per gebeurtenis), gemeld worden aan het toezichthoudende orgaan van de assurance-cliënt. Zakelijke bijeenkomsten zijn en blijven toegestaan.

Voor OOB’s gelden specifieke aanvullende bepalingen

Ten aanzien van OOB’s (beursgenoteerde ondernemingen, banken, (her)verzekeraars en overige ondernemingen die schuldpapier hebben uitstaan op een Europese gereguleerde markt) gelden aanvullende bepalingen.

Reikwijdte van de OOB-bepalingen ten aanzien van mogelijke dienstverlening

Voor OOB’s kent de ViO een nieuwe definitie (gelieerde entiteit), die de reikwijdte bepaalt van de sinds 1 januari 2013 geldende scheiding van controle en advies voor OOB’s. Het verbod om andere diensten dan de in de wet gedefinieerde controlediensten aan OOB’s te verlenen, geldt vanaf 1 januari 2014 voor dochters en andere ‘controlled entities’ (‘downstream’ van de OOB) en voor entiteiten die ‘control’ kunnen uitoefenen over de OOB (‘upstream’ van de OOB). Zustermaatschappijen van de OOB vallen niet meer onder de reikwijdte van het verbod.

Extraterritoriale werking scheiding controle en advies geformaliseerd

Niet-Nederlandse onderdelen van het netwerk, waartoe het accountantskantoor behoort mogen geen diensten verlenen aan de Nederlandse OOB zelf en de met de OOB in Nederland gevestigde gelieerde entiteiten. Zij mogen wel diensten verlenen aan niet in Nederland gevestigde gelieerde entiteiten van de Nederlandse OOB.

Rotatie van key assurance partners en ‘cooling-off’

Voor OOB’s geldt dat de key assurance partner(s) altijd na zeven jaar moet roteren; daarnaast geldt dat hij/zij gedurende een periode van twee jaar geen enkele bemoeienis mag hebben met enige assurance-opdracht voor de betreffende OOB.

5.4. Andere wijzigingen in de Nederlandse wet- en regelgeving ten aanzien van controles

Ontwikkelingen in de Europese Unie – belangrijkste wijzigingen

In december 2013 bereikten de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Raad van Ministers politieke overeenstemming ten aanzien van de conceptregelgeving om de accountantsmarkt in de EU te hervormen. Over de voorstellen is gestemd in het Europees parlement in april 2014 en op 16 juni 2014 zijn de voorstellen gepubliceerd. De bepalingen zijn van toepassing vanaf het eerste boekjaar dat begint op of na 17 juni 2016, met uitzondering van de verplichte firmaroulatie, waarop een overgangsregeling van toepassing is. De regelgeving bestaat uit twee wetgevende instrumenten. De Richtlijn (“Directive”), die in nationale wetgeving moet worden omgezet, is van toepassing op alle entiteiten, waarvoor een wettelijke controleverplichting geldt. De Verordening (“Regulation”), die bindend is voor alle EU lidstaten, introduceert additionele vereisten voor Public Interest Entities (“PIE’s”) (in Nederland: Organisaties van Openbaar Belang; OOB’s) in de EU. De Europese Commissie heeft (niet-bindende) “Explanatory Memos” gepubliceerd in de vorm van Q&A’s (die regelmatig worden geüpdatet) en die naar verwachting in hoge mate de interpretatie van de regels door de EU lidstaten zullen beïnvloeden. Hoewel de Verordening niet hoeft te worden omgezet in nationale wetgeving, zullen lidstaten de implementatie van de door hen eventueel gekozen opties, wettelijk moeten regelen.

Wijzigingen in 2014 zijn:

- verplichte kantoorroulatie van wettelijke statutaire accountants en accountantsorganisaties na een periode van tien jaar. Lidstaten mogen de accountant of accountantsorganisatie toestaan om dezelfde PIE te controleren voor een periode van maximaal twintig jaar, als er een publieke aanbesteding is geweest en tot maximaal 24 jaar als er sprake is van een zogenoemde “joint audit”. De overgangsregeling is afhankelijk van de lengte van het bestaande controlemandaat. Lidstaten hebben de optie om een kortere roulatieperiode dan tien jaar in te voeren en om geen gebruik te maken van de mogelijkheden tot een langere periode dan tien jaar;
- substantiële beperkingen in de mogelijkheid om non-audit services aan controlecliënten te verlenen;
- een jaarlijks maximum (“cap”) ten aanzien van non-audit services van 70% van het gemiddelde van de honoraria betaald gedurende de laatste drie opeenvolgende boekjaren voor de wettelijke controle(s);
- een verbod om diensten op het gebied van interne controle en IT systemen te leveren in het boekjaar voorafgaand aan de periode die onderhevig is aan wettelijke controle

5.5. Verantwoordelijkheden met betrekking tot fraude, fouten en niet-naleving van wet- en regelgeving

De verantwoordelijkheid voor de jaarrekening berust bij het college. Uit dien hoofde zijn zij verantwoordelijk voor het beschermen van het vermogen van gemeente Haarlem, het voeren van een afdoende financiële administratie en het in stand houden van een geschikt systeem van intern beheersing (waaronder procedures voor het waarborgen van de betrouwbaarheid en continuïteit van geautomatiseerde systemen en het voorkomen en opsporen van fraude, overige onregelmatigheden en fouten en niet-naleving van wet- of regelgeving). Wij hebben onze controle zodanig ingericht dat wij er redelijk, maar niet absoluut, zeker van kunnen zijn dat materiële afwijkingen in de jaarrekening (waaronder materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude) aan het licht zullen komen.

Onze controle bestond niet uit een uitvoerige controle van transacties zoals noodzakelijk zou zijn om fouten of fraude die niet hebben geleid tot materiële afwijkingen in de jaarrekening te kunnen opsporen. Het dient te worden onderkend dat het controleproces inherente beperkingen kent. Als gevolg van de aard van fraude, met name wanneer daarbij sprake is van verhulling door samenzwering en vervalsing van documenten, is het mogelijk dat bij een controle die is opgezet en uitgevoerd in overeenstemming met algemeen aanvaarde controlestandaarden materiële fraude niet wordt ontdekt.

Hoewel doeltreffende interne beheersingsmaatregelen het risico dat fouten en fraude zich voordoen of onontdekt blijven, doen afnemen, wordt dit risico hiermee niet weggenomen. Wij kunnen daarom niet garanderen dat eventuele fouten of gevallen van fraude ontdekt worden. Gegeven de inherente beperkingen van het controleproces en het interne beheersingssysteem kan en mag er niet op vertrouwd worden dat ons onderzoek alle fouten of gevallen van fraude aan het licht zal brengen.